

Dantovo Peklo mezi dvěma epochami

Ve své eseji bych se ráda zaměřila na dílo básníka Danta Alighieriho *Božská komedie*, konkrétně na první část, *Peklo*. Toto dílo bylo napsáno mezi lety 1307 až 1321 a chronologicky tak ještě spadá do pozdního středověku. Přesto je považováno za dílo, které stojí na počátku renesanční kultury a tvorby. Avšak stále, i přes rysy, které my dnes jasně označujeme jako renesanční, je dílo Danta Alighieriho postaveno na pevném středověkém základu. Chtěla bych pojmenovat znaky těchto dvou období, které se objevují v Dantově díle.

Děj knihy začíná v tmavém, pustém lese, kde poutník zabloudí a pronásledován třemi šelmami je zahrán do propasti. Tam potkává Vergilia, Dantův osobní vzor a inspiraci, a žádá jej o pomoc. Ta jediná správná cesta, cesta ke spasení a lásce, však vede přes peklo. Básník se vydává na svou pouť peklem a Vergilius je mu průvodcem.

*V půli naší zemské pouti když se vkročí,
já octnul jsem se v tmavém, pustém lese,
neb cesta pravá zmizela mi z očí.*

...

*„Ty nyní cestou dát se musíš jinou,“
on, vida moje slzy, odpovídá,
„když opustit chceš poušť tu nehostinnou;*

...

*V tvou spásu rada má tě osvobodí;
pojď za mnou, sám chci průvodcem tvým býti,
jenž věčným tebe místem doprovodí.“ (1)*

Hned od začátku můžeme vnímat křesťanskou symboliku, která je vpletena do textu. Tři šelmy jsou alegorií tří hříchů, konkrétně těch hříchů, které sám Dante považoval za hlavní hříchy své povahy. Jako rys, lev a vlčice zde vystupuje smyslnost, pýcha a chtivost. On sám sešel z té pravé cesty a pod tíhou hříchů je zahrán do propasti, do své osobní propasti, která může být mravní zkáza a odkud je těžké opět dosáhnout ctnosti a nalézt vysvobození. Je mu seslán Vergilius, který jakožto symbol rozumového poznání jej může provázet a jehož prostřednictvím je básník na své cestě ponoukán k přemýšlení.

Symbolika, právě ta křesťanská, je pro celý středověk dost určující. Středověký člověk vnímá, chápe a vykládá svět symbolicky. Vše v našem, pozemském světě bylo zastupujícím znakem něčeho jiného, dokonalejšího v tom vyšším, Božím světě. Personifikace a alegorie tak byly hojně využívanými zobrazovacími způsoby. Dantovo dílo tak v tomto ohledu zcela vyhovuje středověkým charakteristikám.

Ještě chvíli zůstaneme u středověké symboliky, abychom neopomněli zmínit její nejdůležitější a nejvýraznější zastoupení v díle *Božská komedie*. Prostor pekla, očištců a ráje podléhá přesné hierarchii a pravidlům uspořádání, které je úzce spojeno se symbolickou trojkou, odkazující k trojjedinému křesťanskému Bohu. Tři jsou části komedie (*Peklo*, *Očištec*, *Ráj*), každá z těchto říší má 3x3 okruhy a je popisována ve 33 kapitolách. Pokud budeme počítat i úvodní zpěv, kapitol je dohromady sto. Básník se v temném hvozdu ocitá na jaře roku 1300, kdy bylo Dantovi 35 let. Tři jsou básníkovi hříchy a v samém jádru pekla nacházíme Satana se třemi

páry křídel, se třemi obličejí a třemi tlamami, ze kterých trčí tři největší zrádci dějin, Jidáš, Brutus a Cassius. Na první pohled upoutá i forma, text je psaný tříverším, tzv. terzinou.

Můžeme říci, že křesťanský princip je jednotícím prvkem celého textu. Dante plně věří v Boha a vnímáme to nejen kvůli samotné tematizaci tří prostorů pro zemřelé duše, ale můžeme to vidět především v tom, že Bůh a křesťanská láska jsou pro Danta řešením a východiskem z mravní krize. V tom zůstává stále naprosto středověký.

Na druhou stranu Dante Alighieri dělá něco, co pro středověkou literaturu a pro středověk obecně vůbec typické není, vlastně se nám to může jevit až poněkud troufalé. Autor bere sám sebe a umísťuje se do světa, který je vytvořený Bohem a do kterého nemají živí lidé přístup. Sám pak prostor dotváří podle toho, jak on si jej představuje a tím, že rozhoduje o umístění reálně existujících lidí do tří sfér a jejich jednotlivých částí, tak tím vlastně hodnotí jejich skutky i je samotné. Přisvojuje si tak schopnost, kterou má Bůh jako jediný. Soudí jednotlivé činy, osoby, dějiny a svět jako takový.

Vedle toho, že je to, jak jsem již uvedla, jistá drzost, které by se ryze středověký autor pravděpodobně nedopustil, musíme také zmínit, že je to prvek, skrze který do textu vstupuje osobnost a poměrně silná individualita autora. *Božská komedie* je také autobiografií. Má velký osobní význam a je to zpověď konkrétního člověka, který se jako autor příběhu staví také do role hlavní postavy, píše svůj vlastní příběh. Přestože kniha nese důležitou obecnou a nadčasovou zprávu, kde můžeme vidět Danta jako jakéhokoli člověka symbolizujícího lidský osud, je také popisem hledání autorovy vlastní spásy a osobního smyslu.

Je také důležité si připomenout, jak to bylo s autory středověké literatury. Většina děl středověku je anonymních a jejich autory známe jen výjimečně. Podepisování děl přišlo až s renesancí, kdy se pohled na lidskou tvorbu mění. Dante, který nejen bere sám sebe jako autora individualitu, ale ještě navíc je hlavní postavou vlastního příběhu, tedy přímo odporuje středověkým zvyklostem.

Stejně jako jiné Dantovy texty je i *Božská komedie* psána toskánským nářečím italského jazyka. Napsal dílo, které chtěl, aby bylo čteno, a napsal ho proto jazykem, kterému rozuměli všichni lidé v jeho zemi. Kromě toho, že položil základy spisovné italštiny, začal také jako jeden z prvních probouzet vědomí národní celistvosti a italské nacionální smýšlení.

Co se týče postav, nejsou žádnými prototypy, ale jsou to také individuality s vlastním osudem, minulostí a osobním příběhem. Prostřednictvím jejich příběhů pak můžeme spatřovat obecnou pravdu vyplývající i z toho, že jejich osudy a hříchy, za které jsou trestáni, jsou stále aktuální témata i v soudobé společnosti. Je to dílo nadčasové.

Dante je ve svém díle velmi konkrétní. Prostředí je vykresleno detailně, dokážeme si ho vizuálně dobře představit a opravdu pocítit, někdy nám může být až úzko. Dante totiž udělal něco, co má na naši představivost i prožívání velký vliv.

*Jak velký div zde moje oči zřely!
Tři obličejí na jeho tu hlavě,
z nich jeden napřed, ten byl zkrvavělý,*

*Dva druhé k němu družily se hravě
nad středem každé lopatky a spjaly
se k sobě tam, kde pták má hřeben právě.*

*Na pravém žlutá barva s bílou plály
a levý barvu lidí měl v tom kraji,
kde bouřlivě Nil v údolí se válí.*

*Pod každým křídla dvě se pozvedají,
jak slušno ptáku takému, se šíří;
na moři také plachty nebývají.*

*Bez peří byla způsob netopýří,
jak třepal jimi, ihned vítr trojí
z nich po okolí celém bouřně víří. (2)*

Velmi detailně a hmatatelně popsal něco, o čem slýcháme a čteme, avšak je to pro nás stále velmi těžko představitelné. Představa pekla jako takového je možná pro každého z nás individuální, pořád ale platí, že je to pro většinu z nás prostor dost abstraktní. A na to přichází Dante s až nepříjemně konkrétní podobou pekla.

Když už jsem se výše dotkla toho, jak se v některých způsobech Dante odchyluje od již zažitých a tradičních pravidel pro literaturu tehdejší doby, zdá se mi důležité také zmínit, jak si stojí *Božská komedie* z pohledu tří jednot. Aristoteles ve svém díle *Poetika* definuje umění vysoké a nízké a stanovuje, že každé dílo by mělo splňovat tři jednoty: místa, času a děje. Když se zamyslíme nad jednotou místa, je potřeba říct, že je to prostor rozsáhlý a poměrně komplikovaný, ale stále dle mého názoru jednotu místa splňovat může. Nicméně s jednotou času a děje už to tak jednoduché není. Jak můžeme určit, zdali se vše odehrává ve stejném čase, panuje-li v pekle bezčasně? A přestože básník ve své pouti chronologicky postupuje od okraje po střed pekla, spolu s postavami a jejich příběhy zažíváme tolik dějových odboček, že o jednotě děje nemůže být skoro žádná řeč. Dante také bere komedii a tragédii, které Aristoteles definoval jako protikladné, a kombinuje ve svém díle prvky obojího a odporuje tak striktnímu rozdělení na vysoké a nízké umění.

Dante se výrazně inspiroval antikou, především Vergiliem a Homérem, čímž se opět přibližuje renesanci. Velkou podobnost nacházíme například s eposem *Odyssea*. Tyto dva texty jsou si podobné formou, oba jsou psané ve verších a mezi postavami probíhají jasné dialogy, za kterými nezůstává nic skryto. Nicméně dále se již texty poněkud odlišují, protože *Odyssea* je textem prvoplánovým a dobrodružným, má čtenáře hlavně bavit, zatímco *Božská komedie* je obtížnější hlubším významem a mimo zábavné funkce má působit i výchovně.

Můžeme zde vidět i souvislost s mýty. Dante zformoval peklo a vytvořil prostředí, do kterého zasadil skutečné historické postavy dle vlastního uvážení. Dante stojí trochu stranou, není zcela součástí toho světa, je pouze návštěvníkem a nemůže zasahovat do dění v pekle, sám stvořil mýtus. Naproti tomu *Odysseus* je plně součástí, uvězněn v osmém kruhu za hřích *Istivosti*.

Dante některé postavy autorů, jimiž se inspiroval, přímo umísťuje do svého textu a setkáváme se s nimi při procházení peklím. V předpeklí se tak můžeme setkat například právě s Homérem, který nebyl pokřtěný a nemá tak právo na umístění ve vyšší sféře. Tady se opět navracíme ke křesťanskému pohledu na svět, kdy na antické a pohanské bytosti je pohlíženo křesťanskou perspektivou. Ona je ta, co definuje dobro a zlo, podle ní Dante soudí. Spousta postav, které v pekle potkáváme, jsou v podobné situaci a hodně z nich tam je především jako zábavný prvek.

Stejně jako Dante musí projít těžkou zkouškou pro znovunalezení správné cesty, Odysseus je také hlavní hrdina, který prochází těžkými zkouškami, aby mohl nalézt cestu domů. Každopádně příčiny problémů jsou odlišné, Odysseus nemá na výběr, bojuje s nepřízní antických bohů a je v tomto ohledu bezmocný. Mezitím básník prochází peklem, aby mohl odčinit hříchy, které sám vědomě spáchal.

Dante přichází s tématem svobodné vůle, které známe až z renesance. V antice ani ve středověku člověk nemá na výběr, bojuje s tím, co mu osud, potažmo bohové, do života přináší. Alighieri ale do svého textu dostává možnost svobodně se rozhodnout. Setkáváme se i s lidmi, kteří měli na výběr, provedli něco špatného a svého činu nelitují. Etický nárok byl kladen na všechny stejný a oni mohli jednat jinak.

Poté, co se poutník dostává z pekla a prochází očistcem, přichází do ráje, kde na samém vrcholu má možnost spatřit Boha. Dostavuje se pocit absolutního naplnění a blaženosti, dostane se mu lásky a spasení. Jeho pout', která začala hříchy, ho dovedla až do vytouženého konce. Křesťanský princip jako jednotící prvek nám uzavřel příběh.

Ve své eseji jsem zmínila některé charakteristiky *Božské komedie*, které jsou typické pro jedno nebo druhé období. Tento text je těžké charakterizovat a nemůžeme říci, že by patřil jen do středověku nebo byl pouze renesanční literaturou. Co však můžeme říct s jistotou, je to, že *Božská komedie* je úžasné a neuvěřitelně promyšlené dílo, jemuž bylo právem Giovanni Boccacciem přidáno přízvisko „božská“. Dante Alighieri byl velmi vzdělaný člověk a napsal opravdu určující dílo pro dobu pozdější. Jak napsal Václav Černý: „*Největším zjevem kulturně tvořícího měšťana gotické epochy, největším básníkem středověku, ba snad i největším básníkem celé naší vzdělanosti vůbec v úplném jejím dějinném průběhu je Dante.*“ (3)

Prameny:

Dante Alighieri, *Božská komedie I., Peklo*, Praha, 1897, nakladatelství J. Otty, přeložil Jaroslav Vrchlický

Sekundární zdroje:

Václav Černý, *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti (1), Středověk*, 1.vydání, 1996

Václav Černý, *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti (2), Podzim středověku a renesance*, 1. vydání, 1998

Rozbor Vladimíra Mikeše - <https://www.youtube.com/watch?v=kLdko4UhWk>

Citace:

(1) Dante Alighieri, *Božská komedie I., Peklo*, Praha, 1897, nakladatelství J. Otty, přeložil Jaroslav Vrchlický, str. 8, 11, 12

(2) Dante Alighieri, *Božská komedie I., Peklo*, Praha, 1897, nakladatelství J. Otty, přeložil Jaroslav Vrchlický, str. 202, 203

(3) Václav Černý, *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti (1), Středověk*, 1.vydání, 1996, str. 226